

PSALTERZ (59) *sb m*

-a- (26+żp), -ã- (26+żp); -a- *KromRozm III, LubPs (2), Leop (żp), OrzRozm, Mącz, CzechEp, WujNT*; -ã- *BielKron, GrzegŚm, RejZwierc, BudBib, KochPs (8), SkarŻyw (9), KochFrag*; -a- : -ã- *RejPs (żp:żp), LubPs (4:1), KrowObr (5:2), LatHar (6:1)*; -é- (8+żp), -e- (1+żp); -é- *KochFrag*; -e- *Mącz*; -é- : -e- *KochPs (7+żp:żp)*.

sg N psaltérz (12). ◇ G psaltérza (19). ◇ D psaltérzowi (1), psaltérzu (1) LubPs (1:1). ◇ A psaltérz (17). ◇ [I psaltérz(e)m.] ◇ L psaltérzu (8). ◇ pl A psaltérze (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde także XVIII w.

1. *Zbiór psalmów, Księga psalmów; psalterium Mącz, Cn; liber psalmodiarum sacrarum Cn [psalterium – cf PSALTERYJUM] (47) : TarDuch F3; Pfallterz RejPs 16v żp; przy wykładzyc Pfallterzá píffe [Luter] o łoby/ iż nyc wflédy go rozumyc KromRozm II f3v; KromRozm III K2v; TV oto małz piołneczki k Pfallterzu przydáne LubPs gg2, A6, gg, gg2; przeto wezmę niektore Wierſze s Pfallterzá/ ktore Duch ſwięty ſłożył/ á niektore teſz ktore Papieſz y Mniſzy s fáłſzowali KrowObr 151v; Leop AAa żp; Psalterium item, Xięgi do ſpięwánia álbo modlitw/ Pfallterz. Mącz 328c; KochList 1; nikomu zgoła nie ieſt wolno pfallterzá tego/ przekłádania Iáná Kochánowſkiego/ bez dołózenia lámego autorá/ ná wtóre drukowác KochPs [217], 2; Tedy ieden znich [Prusów] nagorſzy ćicho ſchodząc ná S. Woyćiechá/ ktory w ten czás Pfallterz máiac/ drogę ſwoię Pánu Bogu polecał/ okrutnie go wiołem z tyłu miedzy łopátki vderzył. SkarŻyw 355; rozmyſlay Pánno w piſmię [!] ſwiętym: miey pfallterz y pſalmow fię náucz. SkarŻyw 393, 141, 297, 414, 470, 570; CzechEp 159; [Kſięgi chwał Bożych ktore z Greckiego Pfallterzem zowiemy. BudBib I 291; psalterz niemiecki, cajt złotniczy i 1½ tuzina piełek, 2 ręczniki białe InwMieszcz 1579 nr 225].*

psalterz czyj [w tym: ai poss (12), G sb i pron (5), pron poss (1)] (18): tze mułz tedy ſlugo Antykryftow/ fromoćifz Dawidá Proroká ſwięte⁸⁰ y pfallterz iego KrowObr 156v; Tákzeć ia tefknię/ o Biſkupie ſławny/ Czekaiać twęgo Pfallterzá czás dawny. KochFrag 28. Cf Zestawienie.

W połączeniu szeregowym (1): ku thym trzem rzeczam [tj. król, kapłan i ołtarz]/ wſzytek Moizęfzow Zakon/ wſzyfcy Prorocy/ wſzytek Pfallterz fyc ſciąga OrzRozm D4v.

Zwrot: »psalterz (prze)ſpiewac; psalterz był ſpiewan« [szyk zmienny] (3;1): BielKron 232v; Bo Antykryft ćiału Kryftułowemu w grobie ſpiewa Pfallterz GrzegŚm A3; [ſw. Marynus] po trzy dni cały pfallterz przeſpiewał SkarŻyw 570; WujNT 440.

Zestawienie: »Psalterz Dawidow, Dawida« (12:4): Kſyęgi Pyąthe á ołtáteczne Pfallterzá Dawidowego. LubPs Y4, kt, B; Powiedałz iż ten zołtarz pánny Máryey dla thego ieſt lepſzy/ iż łatwieyſzy ieſt/ á niſfli Pfallterz Dawidá Proroká. KrowObr 157, 157; [M. Rej] Przełóżył teſz Pfallterz Dawidow y z modlitwámi/ ktory teſz bárzo rádzi ludzie y czytáli y ſpiewáli. RejZwierc Aaav; PSALTERZA DAWIDOWEGO CZESC PIATA, Przekłádania I. Kochánowſkiego. KochPs 163, kt, 3, 4 żp, 62, 107, 136, 216; LatHar 507; pomożze mi Páná Bogá proſić [...] ábyſ mogł mieć w rychle nie tylko Pfallterz Dawidow/ [...] ále y wſzytkie kſięgi zakonu łtárego z táką pilnoſcią ná náłz Polſki ięzyk przełózone. WujNT przedm 27; [PsKrak 1532 kt; BzowRóz 7].

Szeregi: »chwały lub psalterz« (1): Chwały lub Pfallterz ná liſcie 291. BudBib c4v.

»psalterz i ([albo]) śpiewanie« (1): *SkarŻyw* 195; [Pfalterz albo kościelne śpiewanie/ Krolá Dawidá/ nowo pilnie przełożony/ z łacínskiego ięzyká w polłki/ według łzczerego textu. *PsKraK 1532 kt*].

[»żołtarz albo psalterz«: krotko łie tego náucz czemu łe [*piosnki Dawida*] żołtarzem/ álbo z Greckiego Pfalterzem zowiemy. *Leop Vv4v*.]

2. 150 modlitw „Zdrowáá Maryja” tworzące trzy cząstki rózańca, nazwane tak przez analogię do stu pięćdziesięciu psalmów biblijnych [*psalterium Łac śr*] (9) : tzwarty Vrban Papielz/ ten Pfalterz potwierdził/ y wielkimi odpusty obdárzył *KrowObr* 158; *LatHar* 508.

W połączeniu szeregowym (1): [*smok piekielny*] y nabożeńłtwu/ ktore wierni Boży ku tey Pánnie máią/ námniey łie łolguie: rozmáicie hydząc te Wianki/ álbo Pfalterze/ álbo Koronki. *LatHar* 510.

Wyrażenie: »psalterz duchowny« (1): Iáko tedy Dawid/ pierwłszy pięćdziesiątek zámyka Pfálmem pokutnym [...]: ták w tym Pfáłterzu duchownym/ w pierwłzey części prołić łię może przez błogofłáwionej Páńny przyczynę/ o grzechow łwoich y cudzych odpufzczenie *LatHar* 507.

Zestawienie: »Psalterz Panny Maryjej« = rózańiec (4): Thoć łá łi Aniołowie [*tj. papielze, którzy ustanowili kult Maryi*]/ ktorzy then Pfáłterz Páńny Máryey ná łwiáth naprzod przyniełli [...]/ y łpiewác álbo mowić rołkazali/ áby Páná Bogá włtháwłtwnie bluznili *KrowObr* 158, 157v; Bo co łię wolnieyłzym [*tj. mającym więcej czasu*] w Pfáłterzu Páńny Máryey dłużej przełóżył; to zábwáwionym [*tj. zajętym*] w Wianku ná trzy części krocey łię rozdzielił *LatHar* 508, 507.

Szereg: »żołtarz albo psalterz« [*szyk zmienny*] (2): Żołtarz tedy álbo Pfáłterz łey [*Maryi*]/ zámyka w łobie piętnáście Pácierzy/ łto y pięćdziesiąt pozdrowienia Anyelłkiego/ á troie Kredó. *LatHar* 507, 507; [Powłore [*rózańiec*] miánuie łię Pfáłterz álbo Żołtarz Páńny Máryey/ dla podobieńłtwá ktore ma z Pfalterzem Dawidowym. *BzowRóz* 7 (*Linde*)].

3. Instrument muzyczny strunowy okresu biblijnego: lira, cytara; psalmus, psalterium *Vulg* [*psalterium – czworógranne gędziebne naczynie albo instrument o dziesięci strunach Mącz* 328c; *harfa – psalterium Cn*] (3) : Dobrze łiebie chwalić ná pfalterzu dziełáci łtrun łprawionym y z pieniem ná lutni. *WróbŻołł Ps* 91/4; [*Leop* *B4v].

W połączeniu szeregowym (1): Poyćie panu bogu ná lutni/ ná lutni/ y ná pfalterzu/ ná trąbach długich/ y głofem trąby rogowey *WróbŻołł Ps* 97/5.

Szeregi: »psalterz to jest gęłłi (a. [gęłłe])« (1): Ná Pfalterzu, to łełł ná gęłłach, ktore był łobie Dawid łprawił. *WróbŻołł* ff3v; [pfalterze/ to łełł Gęłłe ná ktorych pfalmy grano. *BudBib* I 404c *marg*].

[»psalterz albo żołtarz«: Pfalterz álbo Żołtarz włáłnie łełłłci łnłtrument łpofobny ku grániu/ ktorego forma á kxtáłł był ná kxtáłł obecney á pofłpolity [!] náłzey Lutnie *Leop Vv4v* (*Linde*).]

Synonimy: 1., 2. żołtarz, 3. gęłłba, gęłł.

Cf **PSALMA, PSALMODYJA, PSALTERYJUM**